1 प्रथमः पाठः

अमन्त्रतन्त्रं वशीकरणम्।

यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः।
यस्यार्थाः स पुमांल्लोके यस्यार्थाः स च पण्डितः॥१॥
इह लोके हि धनिनां परोऽपि स्वजनायते।
स्वजनोऽपि दरिद्राणां सर्वदा दुर्जनायते॥२॥
पूज्यते यदपूज्योऽपि यदगम्योऽपि गम्यते।
वन्द्यते यदवन्द्योऽपि स प्रभावो धनस्य च॥३॥
न स्वल्पस्य कृते भूरि नाशयेन्मतिमान्नरः।
एतदेवात्र पाण्डित्यं यत्स्वल्पाद् भूरिरक्षणम्॥४॥
सरुषि नृपे स्तुतिवचनं तदभिमते प्रेम तद्विषि द्वेषः।
तद्दानस्य च शंसा अमन्त्रतन्त्रं वशीकरणम्॥५॥

(पञ्चतन्त्रके मित्रभेदे ३, ५, ७, १९, ७६)

අර්ථ පරිවර්තන

०१. **यस्य अर्थाः** - යමෙකුට ධනය වේ ද **तस्य मित्राणि।** ඔහුට මිතුරෝ වෙති. **यस्य अर्थाः** - යමෙකුට ධනය වේ ද **तस्य बान्धवाः।** ඔහුට නෑයෝ ද වෙති. **यस्य अर्थाः** - යමෙකුට ධනය වේ ද **सः लोके पुमान्।** ඔහු ලෝකයේ [උතුම්] පුරුෂයා යි. **यस्य अर्थाः** යමෙකුට ධනය වේ ද **सः पण्डितः च।** ඔහු පණ්ඩිතයා යි.

०२. **इह लोके हि** - මේ ලෝකයේ වනාහි **धनिनां** - ධනවතුනට **परः अपि स्वजनायते** - පිටස්තරයාත් තමාගේ යැයි සලකනු ලැබේ. **दरिद्राणां** - දුප්පතුන්ට **सर्वदा** - සැම කල්හි **स्वजनः अपि** - ඥාති ජනයා ද **दुर्जनायते** - පිටස්තරයකුට මෙන් සලකයි.

०३. **यत्** යම් හෙයකින් **अपूज्यः अपि पूज्यते** - නොපිදිය යුත්තා ද පුදනු ලැබේ. **यत्** - යම්හෙයකින් **अगम्यः अपि गम्यते** - නො යා යුතු පුද්ගලයා වෙත ද යනු ලැබේ. **यत्** - යම්හෙයකින් **अवन्द्यः अपि वन्द्यते** - නොවැඳිය යුත්තාට ද වඳිනු ලැබේ. **सः च धनस्य प्रभावः** - එය ද ධනයේ මහිමය යි.

०४. **मतिमात् नरः** - ඥානවන්තයා **स्वल्पस्य कृते** - ස්වල්ප දෙයක් උදෙසා **भूरि** - මහත් දෙයක් **न नाशयेत्** - විනාශ නොකරන්නේ ය. **अत्र** - මෙලොව **स्वल्पात्** - සුළු දෙයක් වෙනුවෙන් **भूरिरक्षणम् यत्** - මහත් දෙය රැකීම යන යමක් වේ ද **एतत् एव पाण्डित्यम्** - එය ම පණ්ඩිතකමයි.

०५. **नृपे सरुषि** - රජු කෝප වූ කල්හි **स्तुतिवचनं च** - ගුණ වර්ණනා කිරීම ද, **तत् अभिमते** - ඔහුට ප්‍රිය වූවන් කෙරෙහි **प्रेमः च** - සෙනෙහස දැක්වීම ද, **तत् द्विषि** - (ඔහුගේ) සතුරා කෙරෙහි **द्वेषः च** - තරහව පෙන්වීම ද, **तत् दानस्य** - ඔහුගේ පරිත්‍යාගයට **शंसा च** - පැසසීම ද, **अमन्त्रतन्त्रं** - මන්ත්‍ර හා ගුප්ත විද්‍යා නැති **वशीकरणम्** - වශීකරණයකි.

පද විශ්ලේෂණ

यस्य+अर्थाः+तस्य मित्राणि, यस्य+अर्थाः+तस्य बान्धवाः । यस्य+अर्थाः सः+ पुमान्+लोके, यस्य+अर्थाः सः+ च पण्डितिः ॥ 1 ॥

इह लोके हि धनिनाम्+ परः+अपि स्वजनायते । स्वजनः+अपि दरिद्राणाम्+ सर्वदा दुर्जनायते ॥ 5 ॥

पूज्यते यत्+अपूज्यः+अपि यित्+अगम्यः+अपि गम्यते । वन्द्यते यत्+अवन्द्यः+अपि सिः+ प्रभावः+ धनस्य च ॥ 7 ॥

न स्वल्पस्य कृते भूरि नाशयेत्+मतिमात्+नरः । एतत्+एव+अत्र पाण्डित्यम्+ यत्+स्वल्पाद् भूररिक्षणम्" ॥ 19 ॥

सरुषि नृपे स्तुतविचनम्+ तत्+अभिमिते प्रेम तत्+द्विषि द्वेषः ।तत्+दानस्य च शंसा अमन्त्रतन्त्रम्+ वशीकरणम् ॥ 76 ॥

अर्थाः - ධනය, වස්තුව
(द्रव्य/ वित्त / स्वापतेय/ रिक्थ/ धन/ वसु/ हिरण्य/ द्रविण/ विभव)

पुमांल्लोके - ඔහු ම සැබෑ පුරුෂයා ය ඇත්තා යි. (पुमान् +लोके -තොර්ලිලඃ)

अवन्द्यः - නොවැඳිය යුත්තා (නඤ් සමාසය, √वन्द्)

प्रभावः - මහිමය, ශක්තිය, ආලෝකය

मतिमान् - ඥානවන්තයා (मतिं अस्य अस्तीति -मतिमान्। අස්ත්‍යර්ථ තද්ධිත.)

भूरि - බොහෝ/ මහත්/ බහුල
(प्रभूत/ प्रचुर/ प्राज्य/ अदभ्र/ बहुल/ बहु/ भूयिष्ठ/ पुरु)

नृपे सरुषि - රජු කෝප වූ කල්හි (භාව සප්තමී)

स्तुतिवचन - ප්‍රශංසා පූර්වක වචන
(स्तुति/ स्तव/ स्तोत्र/ नुति/ स्तोम)

द्विषि - සතුරා කෙරෙහි (භාව සප්තමී) द्विष्/ द्विषत् - සතුරා
(रिपु/ वैरिन्/ सपत्न/ अरि/ द्विषत्/ दुर्हृद्/ विपक्ष/ अहित/ अमित्र/ शत्रु)

शंसा - ප්‍රශංසා ව

अमन्त्रतन्त्रं - මන්ත්‍ර හා බෙහෙත් නැති (मन्त्रः- मन्त्रयते गुप्तं परिभाषते इति मन्त्रः।)

2 द्वितीयः पाठः।

लालने बहवो दोषाः।

वशीकरणम् – වසඟ කිරීම (मणिमन्त्रौषधैरायत्तीकरणम्। शब्दकल्पद्रुमे)

पण्डीते च गुणाः सर्वे मूर्खे दोषा हि केवलम्।
तस्मान् मूर्खसहस्त्रेषु प्राज्ञा एको विशिष्यते ॥१॥
रूपयौवनसम्पन्ना विशालकुलसम्भवा।
विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः ॥२॥
लालयेत् पञ्चवर्षाणि दशवर्षाणी ताडयेत्।
प्रप्ते तु षोडशे वर्षे पुत्रं मित्रवदाचरेत् ॥३॥ (मित्रवत् +आचरेत्)
लालने बहवो दोषास्ताडने बहवो गुणाः। (दोषाः+ताडने)
तस्मात् पुत्रञ्च शिष्यं च ताडयेन्नतु लालयेत् ॥४॥
एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना। (एकेन+अपि)
वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥५॥

(चाणक्यशतके ४ ७ ११ १२ १३)

අර්ථ පරිවර්තනය

०१. **सर्वे गुणाः** – සියලු ගුණයෝ **पण्डीते च** – පණ්ඩිතයා තුළ ම ය. **केवलम्** – හුදෙක් **मूर्खे** – මෝඩයා කෙරෙහි [ඇත්තේ] **दोषाः हि** – දෝෂයෝ ම ය. **तस्मात्** – එහෙයින් **मूर्खसहस्त्रेषु** – මෝඩයන් දහසක් අතරෙහි **एकः प्राज्ञः विशिष्यते** – එක ම පණ්ඩිතයා අගනේ ය.

०२. **रूपयौवनसम्पन्ना** – රූපයෙන් හා යොවුන් බවින් යුක්ත [වූ] **विशालकुलसम्भवाः** – මහා කුලයක උපන් **विद्याहीनाः** – දැනුමෙන් හීන වූවෝ **निर्गन्धा किंशुकाः इव** – සුවඳ නැති කැල මල් මෙන් **न शोभन्ते** – ශෝභමාන නොවෙත්.

०३. **पुत्रं** – දරුවා **पञ्चवर्षाणि लालयेत्** – අවුරුදු පහක් [වන තෙක්] නැළවිය යුතු ය. **दशवर्षाणी ताडयेत्** – අවුරුදු දහයක් තැළිය යුතු ය. **षोडशे वर्षे प्रप्ते तु** – සොළොස්වියට පත් වූ කල්හි **मित्रवत् आचरेत्** – [ඔහු] මිත්‍රයකු මෙන් ඇසුරු කළ යුතු ය.

०४. **लालने बहवः दोषाः** - නැළවීමේ දොස් බොහෝ ය. **ताडने बहवः गुणाः** - තැළීමේ ගුණ [ද] බොහෝ ය. **तस्मात्** - එබැවින් **पुत्रं च शिष्यं च** - පුත්‍රයා ද ශිෂ්‍යයා ද **ताडयेत्** - තැළිය යුත්තේ ය. **न तु लालयेत्** - නො නැළවිය යුත්තේ ය.

०५. **पुष्पितेन सुगन्धिना** - මල් පිපීමෙන් සුවඳවත් වූ **एकेन अपि सुवृक्षेण** - එක ම යහපත් ගසෙන් **तत् सर्वं वनं** - ඒ සියලු වනය ම **वासितं** - සුවඳ කැවේ. **सुपुत्रेण कुलं यथा** - යහපත් පුත්‍රයකු කරණකොටගෙන කුලය සුවඳවත් වන්නේ යම්සේ ද [එසේ ම ය.]

දුරවබෝධ පද, පර්‍යාය පද හා ශබ්ද නිර්වචන

केवलम् (නිපාත) - හුදෙක්

तस्मात् (නිපාත) - එබැවින්

प्राज्ञः - නැණවතා

विशिष्यते - වෙසෙසින් පුදනු ලැබේ.

आचरेत् - හැසිරිය යුතු ය.

3 तृतीयः पाठः। यद्वृत्तं तत्प्रागेव निवेदितम्।

कस्मिंश्चिन्नगराभ्याशे केनापि वणिक्पुत्रेण तरुषण्डमध्ये देवतायतनं कर्तुमारब्धम्। तत्र च ये कर्मकराः स्थापत्यादयास्ते मध्याह्नवेलायामाहारार्थं नगरमध्ये गच्छन्ति। अथ कदाचित्तत्रानुषङ्गिकं वानरयूथमितश्चेतश्च परिभ्रमदागतम्। तत्रैकस्य कस्यचिच्छिल्पिनोऽर्धस्फाटितोऽशनवृक्षदारुमयः स्तम्भः खदिरकीलकेन मध्यनिहितेन तिष्ठति। एतस्मिन्नन्तरे ते वानरास्तरुशिखरप्रासादशृङ्गदारुपर्यन्तेषु यथेच्छया क्रीडितुमारब्धाः। एकश्च तेषां प्रत्यासन्नमृत्युश्चापल्यात्तस्मिन्नर्धस्फाटितस्तम्भे, उपविश्य पाणिभ्यां कीलकं संगृह्य यावदुत्पाटयितुमारेभे तावत्तस्य स्तम्भमध्यगतवृषणस्य स्वस्थानाच्चलितकीलकेन यद्वृत्तं तत्प्रागेव निवेदितम्।

(पञ्चतन्त्रके मित्रभेदे कथा ०१)

कस्मिंश्चित् नगराभ्याशे - කිසියම් නුවරක් සමීපයෙහි **केन अपि वणिक्पुत्रेण** - කිසියම් [එක්තරා] වෙළඳ පුත්‍රයකු විසින් **तरुषण्डमध्ये** - රුක් ගොමුවක් මැද **देवतायतनं कर्तुम्** - දේවාලයක් කරන්නට [සාදන්නට] **आरब्धम्** - අරඹන ලදි. **तत्र च** - එහි ද **स्थापत्यादयाः ये कर्मकराः** - වඩුවන් ආදී වූ යම් කම්කරු පිරිසක් [වෙත් ද], **ते** - ඔවුහු **मध्याह्नवेलायाम्** - දහවල් කාලයෙහි **आहारार्थं** - ආහාර පිණිස **नगरमध्ये गच्छन्ति** - නගරයෙහි මැදට යති. **अथ कदाचित्** - ඉක්බිති කිසියම් දවසක **आनुषङ्गिकं वानरयूथम्** - ස්වාභිමත පරිදි හැසිරෙන්නා වූ වඳුරු සමූහයක් **इतः च इतः च परिभ्रमन्** - ඔබමොබ ඇවිදිමින් **तत्र आगतम्** - එහි ආවේ ය. **तत्र** - එහි **कस्यचित् एकस्य शिल्पनः** - කිසියම් එක් වඩුවෙකුගේ **अर्धस्फाटित** - අඩක් පලන ලද **अशनवृक्षदारुमयः स्तम्भः** - අඳුන් ගස් දැව ම ය වූ ටැඹක් **मध्यनिहितेन खदिरकीलकेन** - මැද පිහිටුවන ලද කිහිරි උලකින් **तिष्ठति** - පවතී. **एतस्मिन् अन्तरे** - මේ අතරෙහි **ते वानराः** - ඒ වඳුරෝ **तरुशिखरप्रासादश्रृङ्गदारुपर्यन्तेषु** - ගස් මුදුන්, ප්‍රාසාද කෙළවර, දැව කෙළවර බඳු ස්ථානයන්හි **यथा इच्छया** - සිත් සේ **क्रीडितुम् आरब्धाः** - ක්‍රීඩාකිරීමට පටන් ගත්හ. **तेषां एकः च** - ඔවුනතුරෙන් එකෙක් ද **प्रत्यासन्नमृत्युः** - ආසන්න වූ මරණය ඇත්තේ **चापल्यात्** - චපල බවින් **तस्मिन्** - එහි **अर्धस्फाटित स्तम्भे** - අඩක් පැලූ ටැඹෙහි **उपविश्य** - හිඳ **पाणिभ्यां कीलकं संगृह्य** - දෑතින් උල මනාව අල්වා ගෙන **यावत् उत्पाटयितुम् आरेभे, तावत्** - යම්තාක් උදුරන්නට පටන්ගත්තෙහි ද, ඒතාක් **स्तम्भमध्यगत-वृषणस्य तस्य** - ටැඹ මැදට ගිය වෘෂණ කෝෂය ඇති ඔහුට **स्वस्थानात् चलित** - සිය ස්ථානයෙන් සෙලවුණ [ඉවතට ගිය] **कीलकेन** - උල හේතුවෙන් **यत् वृत्तं तत्** - යමක් වී ද, එය **प्राक् एव निवेदितम्** - මුලින් ම දක්වන ලදී.

පද විශ්ලේෂණ

कस्मशि्चति्+नगराभ्याशे केन+अपि वणकि्+पुत्रेण तरुषण्डमध्ये देवतायतनम्+ कर्तुम्+आरब्धम् । तत्र च ये कर्मकराः स्थापत्यादयाः+ते मध्याह्नवेलायाम्+आहारार्थम्+ नगरमध्ये गच्छन्ति । अथ कदाचति्+आनुषङ्गकिम्+ वानरयूथम्+इतः+च+इतः+च परभि्रमत्+आगतम् । तत्र+एकस्य कस्यचति्+शलि्

पनिः+अर्धस्फाटतिः+अशनवृक्षदारुमयः स्तम्भः खदरिकीलकेन मध्यनहितिन तष्ठिति। एतस्मनि्+अन्तरे ते वानराः+तरुशखिरप्रासादशृङ्गदारुपर्यन्तेषु यथेच्छया क्रीडतिुम्+आरब्धाः । एकः+च तेषाम्+ प्रत्यासन्नमृत्युः+चापल्यात्+तस्मनि्+अर्धस्फाटतिस्तम्भे उपवशि्य पाणभि्याम्+ कीलकम्+ संगृह्य यावत्+उत्पाटयतिुम्+आरेभे, तावत्+तस्य स्तम्भमध्यगतवृषणस्य स्वस्थानात्+चलतिकीलकेन यत्+वृत्तम्+ तत्+प्राक्+एव नविदितम्।

දුරවබෝධ පද, පර්යාය පද හා ශබ්ද නිර්වචන

नगराभ्याशे (नगरसन्निधौ) - නගරය සමීපයෙහි

अभ्याश (नगरसन्निधौ) - අසළ/සමීපයෙහි (समीप / निकट / आसन्न / सन्निकृष्ट / उपकण्ठ / अन्तिक / अभ्यग्र / आरात्)

निधनं - මරණය (पञ्चता / कालधर्म / दिष्टान्त / प्रलय / अन्त / नाश / मृत्यु / मरण)

तरुषण्डमध्ये (तरूणां षण्डः - तरुषण्डः) - ගස් ගොමුවක් මැද

स्थपतिः - ශිල්පියා/වඩුවා

मध्याह्ने (अह्नः मध्यः - मध्याह्नः) - දවසේ මැද, දහවල් කාලයේ

आनुषङ्गिकं - සම්බන්ධ/ බැඳුන

खदिरकील - කිහිරි උල

यथेच्छया (यथा+इच्छया) - කැමති පරිදි/ සිත් සේ

स्थानेष्वेव नियोक्तव्या भृत्याश्चाभरणानि च।

4 चतुर्थः पाठः । पैशुन्याद्भिद्यते स्नेहो ।

न हि चूडामणिः पादे प्रभवामिति बध्यते ॥१॥
अम्भसा भिद्यते सेतुस्तथा मन्त्रोऽप्यरक्षितः ।
पैशुन्याद्भिद्यते स्नेहो भिद्यते वाग्भिरातुरः ॥२॥
यस्य न विपदि विषादः सम्पदि हर्षो रणे न भीरुत्वम् ।
तं भुवनत्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलम् ॥३॥
भये वा यदि वा हर्षे सम्प्राप्ते यो विमर्शयेत् ।
कृत्यं न कुरुते वेगान्न स सन्तापमाप्नुयात् ॥४॥
अपि स्वल्पमसत्यं यः पुरो वदति भूभुजाम् ।
देवानाञ्च विनश्येत् स द्रुतं सुमहानपि ॥५॥

(पञ्चतन्त्रके मित्रभेदे ७८, १११, ११४, ११८, १३०)

स्थानेषु+एव नियोक्तव्या भृत्याः+च+आभरणानि च । न हि चूडामणिः पादे प्रभवाम् +इति बध्यते ॥ 78 ॥

अम्भसा भिद्यते सेतुः+तथा मन्त्रः+अपि+अरक्षितः । पैशुन्यात्+भिद्यते स्नेहः+ भिद्यते वाग्भिः+आतुरः ॥ 111 ॥

यस्य न विपदि विषादः सम्पदि हर्षः+ रणे न भीरुत्वम् । तम्+ भुवनत्रयतिलकम्+ जनयति जननी सुतम्+ विरलम् ॥ 114

भये वा यदि वा हर्षे सम्प्राप्ते यः+ विमर्शयेत् । कृत्यम्+ न कुरुते वेगात्+न सः+ सन्तापम्+आप्नुयात् ॥ 118 ॥

अपि स्वल्पम्+असत्यम्+ यः पुरः+ वदति भूभुजाम् । देवानाम्+च विनश्येत् सः+ द्रुतम्+ सुमहान्+अपि ॥ 130 ॥

०१. **भृत्याः च आभरणानि च** – සේවකයෝ ද, ආභරණයෝ ද **स्थानेषु एव** – [ඒ ඒ දෑට] සුදුසු තැන්වල ම **नियोक्तव्याः** – යෙදිය යුත්තාහ. **प्रभावाम् इति** – [මම] උතුමෙකැයි සලකා **चूडामणिः** – සිළුමිණ **पादे न हि बध्यते** – පයෙහි නො බඳිනු ලැබේ.

०२. **सेतुः अम्भसा भिद्यते** – ඒ දණ්ඩ ජලයෙන් බිඳේ. **तथा** – එසේ ම **अरक्षितः मन्त्रः अपि** – නොරකිනා ලද මන්ත්‍රයත් **तथा भिद्यते** – එසේ බිඳේ. **स्नेहः** – ස්නේහය **पैशुन्यात् भिद्यते** – කේලාම් කීමෙන් බිඳේ. **आतुरः वाग्भिः भिद्यते** – [එසේ ම] රෝගියා [ඔහු හමුවේ පවසන විවිධ] වචනවලින් බිඳේ.

෦෩. **यस्य** - යමෙකුට **विपदि विषादः न** - විපතේ දී කනගාටුවක් නොමැති ද, **सम्पदि** - සම්පත්තියෙහි **हर्षः न** - සතුටක් නොමැති ද, **रणे** - යුදයෙහි **भीरुत्वम्** - බියගුළුකමක් නොමැති ද, **भुवनत्रयतिलकं तं सुतं** - තුන්ලොවට තිලකයක් වැනි වූ ඒ පුත්‍රයා **जननी** - මව් තොමෝ **विरलं जनयति** - විරල ව උපදවන්නී ය.

෦෪. **यदि** - ඉදින් **यः** - යමෙක් **भये वा हर्षे वा सम्प्राप्ते** - බියක් හෝ සතුටක් පැමිණි විට දී **विमर्शयेत्** - විමසුම්ශීලී වන්නේ ද, **वेगात्** - ආවේග යෙන් **कृत्यं न कुरुते** - කටයුතු නොකරන්නේ ද, **सः सन्तापं न आप्नुयात्** - හෙතෙම පසුතැවිල්ලට නොපැමිණේ.

෦෫. **यः** - යමෙක් **भूभुजाम् च देवानाम् च पुरः** - රජුගේ ද දෙවියන්ගේ ද ඉදිරිපිට **स्वल्पं अपि** - සුලු [හෝ] **असत्यं वदति** - අසත්‍යයක් [බොරුවක්] පවසන්නේ ද, **सः सुमहान् अपि** - හෙතෙම ඉතා ශ්‍රේෂ්ඨයකු වූයේ නමුත් **द्रुतं विनश्येत्** - වහා විනාශයට යන්නේ ය.

දුරවබෝධ පද, පර්‍යාය පද හා ශබ්ද නිර්වචන

भृत्यः - සේවකයා
(दास / गोप्यक/ चेट/ निज्य/ किङ्कर/ दासेर)

नियोक्तव्याः (नी√युज् අව්‍ය කෘ.) - යෙදවිය යුත්තාහ.

पैशुन्यं - කේලම/ පිසුණු බස

विषादः - කළකිරීම/ නොඇල්ම

हर्षः - (පුං.) සතුට
(मुद्/ प्रीति/ प्रमोद/ आमोद/ सम्मद/ आनन्द /सुख)

भूभुजः - රජු
(राज/ पार्थिव/ नृप/ भूप/ मक्षित्/ भूभृत्/ राजन्)

पुरः - ඉදිරිපිට

सुमहान् - ඉතා මහත්/ විශාල

द्रुतं - වහා
(शीघ्र / त्वरित / क्षिप्र / सत्वर/ तूर्ण / अविलम्बित / आशु)

5

पञ्चमः पाठः।

विषादप्यमृतं ग्राह्यम्।

एकेनपि कुवृक्षेण कोटरस्थेन वह्निना।
दह्यते तद्वनं सर्वं कुपुत्रेण कुलं यथा ॥०१॥ (तत्+वनं)
विषादप्यमृतं ग्राह्यममेध्यादपि काञ्चनम्। (विषात्+अपि+अमृतं /ग्राह्यम् +अमेध्यात् +अपि)
नीचादप्युत्तमा विद्या स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥०२॥
उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे।
राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥०३॥ (यः+तिष्ठति)
न विश्वसेदऽविश्वस्तं मित्रञ्चापि न विश्वसेत्।
कदाचित् कुपितं मित्रं सर्वदोषं प्रकाशयेत् ॥०४॥
जानीयात् प्रेषणे भृत्यान् बान्धवान् व्यसनागमे। (व्यसन+आगमे)
मित्रञ्चापदि काले च भार्याञ्चविभवक्षये ॥५॥

(चाणक्यशतके १४, १६, १७, २०, २१)

අර්ථ පරිවර්තනය

०१. **एकेनपि कुवृक्षेण** - එක් අයහපත් ගසක් හේතුකොටගෙන **कोटरस्थेन वह्निना** - [එහි] බෙනයක හටගත් ගින්නකින් **तत् सर्वं वनं दह्यते** - ඒ මුළු වනය ම දැවේ. **कुपुत्रेण कुलं यथा** - නරක පුත්‍රයකු ඇති පවුල යම්සේ ද [එසේ ම ය.]

०२. **विषात् अपि** - විෂයෙන් වුවත් **अमृतं** - අමෘතය [ද], **अमेध्यात् अपि** - අපිරිසිදු දෙයින් වුවත් **काञ्चनम्** - රත්රන් [ද] **नीचात् अपि** - [එමෙන් ම] පහත් කුලිකයකුගෙන් වුවත් **उत्तमां विद्यां** - උත්තම වූ ශාස්ත්‍ර [ද], **दुष्कुलात् अपि** - අයහපත් කුලයෙන් වුවත් **स्त्रीरत्नं ग्राह्यम्** - ස්ත්‍රී රත්නය [ද] ගතයුතු ය.

०३. **उत्सवे च व्यसने च** - උත්සවයෙහි ද කරදරයෙහි ද **दुर्भिक्षे च शात्रुविग्रहे च** - දුර්භික්ෂයෙහි ද සතුරු ආරවුල් අවස්ථාවෙහි ද **राजद्वारे च श्मशाने च** - [එසේ ම] රජ දොරටුවෙහි ද සොහොනෙහි ද **यः तिष्ठति** - යමෙක් [අත් නොහැර එක් ව] සිටී නම් **सः एव बान्धवः** - ඔහු ම [නියම] නෑයා යි.

०४. **अविश्वस्तं च** - අවිශ්වාසවන්තයා ද **न विश्वसेत्** - [කිසිවිට] විශ්වාස නොකළ යුතු ය. **मित्रं अपि** මිතුරාත් **न विश्वसेत्** - [සෑම අතින් ම] විශ්වාස නොකළ යුතු ය. **कदाचित्** - කිසියම් කලෙක **कुपितं मित्रं** - කිපුණා වූ මිතුරා **सर्वदोषं प्रकाशयेत्** - සියලු වැරදි හෙළිකරන්නේ ය. [එබැවිනි.]

०५. **प्रेषणे** - පණිවුඩ යැවීමෙහි **भृत्यान् च** - සේවකයෝ ද, **व्यसन आगमे** - විනාශ [රෝගාදි]යක් පැමිණි විට දී **बान्धवान् च** - නෑයෝ ද, **आपदि काले मित्रं च** - විපතේදී මිතුරා ද, **विभवक्षये भार्यां च** - සම්පත් නැති [දුප්පත්] වූ කල්හි බිරිඳ ද **जानीयात्** - [ඔවුන්ගේ හැසිරීමෙන් කෙබඳු දැයි මනාව] දැන ගන්න.

දුරවබෝධ පද, පර්යාය පද හා ශබ්ද නිර්වචන

कोटर (පුං. නපුං.) - බෙනය वृक्ष-स्थितगह्वरम्। वृक्षस्कन्धादिस्थगह्वरे। (शब्दकल्पद्रुमे । वाचस्पत्ये)

अमृतं - අමෘතය

काञ्चनम् - රත්තරං

शात्रुविग्रहे - සතුරු උපද්‍රවයකදී (සප්තමී විභක්ති)

विभवक्षये - සම්පත් විනාශයේ දී (සප්තමී විභක්ති)

6 षष्ठः पाठः । 'माम! किं तद्वैराग्यकारणम्?

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनप्रदेशे नानाजलचरसनाथं महत्सरः । तत्र च कृताश्रयो बक एको वृद्धभावमुपागतो मत्स्यान्व्यापादयितुमसमर्थः । ततश्च क्षुत्क्षामकण्ठः सरस्तीर उपविष्टो मुक्ताफलप्रकरसदृशैरश्रुप्रवाहैर्धरातलमभिषिञ्चन् रुरोद । एकः कुलीरको नानाजलचरसमेतः समेत्य तस्य दुःखेन दुःखितः सादरमिदमूचे- 'माम! किमद्य त्वया नाहारवृत्तिरनुष्ठीयते?, केवलमश्रुपूर्णनेत्राभ्यां सनिःश्वासेन स्थीयते? ।" स आह- 'वत्स! सत्यमुपलक्षितं भवता, मया हि मत्स्यादनं प्रति परमवैराग्यता साम्प्रतं प्रायोपवेशनं कृतम्, तेनाहं समीपागतानपि मत्स्यान्न भक्षयामि ।" कुलीरकस्तच्छ्रुत्वा प्राह- 'माम! किं तद्वैराग्यकारणम्? । स प्राह- "वत्स! अहमस्मिन्सरसि जातो वृद्धिं गतश्च । तन्मयैतच्छ्रुतं यद्द्वादशवार्षिक्यनावृष्टिः संपद्यते लग्ना ।" कुलीरक आह- 'कस्मात्तच्छ्रुतम् ?' बक आह- दैवज्ञमुखात् ।

तदेतत्सरः स्वल्पतोयं वर्तते, शीघ्रं शोषं यास्यति । अस्मिञ्छुष्के यैः सहाहं वृद्धिं गतः, सदैव क्रीडितश्च, ते सर्वे तोयाभावान्नाशं यास्यन्ति । तत्तेषां वियोगं द्रष्टुमहमसमर्थः । तेनैतत्प्रायोपवेशनं कृतम् । साम्प्रतं सर्वेषां स्वल्पजलाशयानां जलचरा गुरुजलाशयेषु स्वस्वजनैर्नीयन्ते । केचिच्च मकरगोधाशिशुमारजलहस्तिप्रभृतयः स्वयमेव गच्छन्ति । अत्र पुनः सरसि ये जलचरास्ते निश्चिन्ताः सन्ति । तेनाहं विशेषाद्रोदिमि यद्बीजशेषमात्रमप्यत्र नोद्धरिष्यति । ततः स तदाकर्ण्यान्येषामपि जलचराणां तत्तस्य वचनं निवेदयामास । अथ ते सर्वे भयत्रस्तमनसो मत्स्यकच्छपप्रभृतयस्तमभ्युपेत्य पप्रच्छुः- 'माम! अस्ति कश्चिदुपायो येनास्माकं रक्षा भवति? ।' बक आह- 'अस्त्यस्य जलाशयस्य नातिदूरे प्रभूतजलसनाथ सरः पद्मिनीषण्डमण्डितं यच्चतुर्विंशत्यपि वर्षाणामवृष्ट्या न शोषमेष्यति । तद्यदि मम पृष्ठं कश्चिदारोहति तदहं तं तत्र नयामि ।

अथ ते तत्र विश्वासमापन्नाः तात, मातुल, भ्रातः ! इति ब्रुवाणाः अहं पूर्वमहं पूर्वम् इति समन्तात्परितस्थुः । सोऽपि दुष्टाशयः क्रमेण तान्पृष्ठ आरोप्य जलाशयस्य नातिदूरे शिलां समासाद्य तस्यामाक्षिप्य स्वेच्छया भक्षयित्वा भूयोऽपि जलाशयं समासाद्य जलचराणां मिथ्यावार्तासन्देशकैर्मनांसि रञ्जयन्नित्यमेवाहारवृत्तिमकरोत् । अन्यस्मिन्दिने च कुलीरकेणोक्तः - माम ! मया सह ते प्रथमः स्नेहसम्भाषः सञ्जातः, तत्किं मां परित्यज्यान्यान्नयसि तस्मादद्य मे प्राणत्राणं कुरु । तदाकर्ण्य सोऽपि दुष्टाशय-श्चिन्ततवान् - निर्विण्णोऽहं मत्स्यमांसादनेन, तदद्यैनं कुलीरकं व्यञ्जनस्थाने करोमि । इति विचिन्त्य तं पृष्ठे समारोप्य तां वध्यशिलामुद्दिश्य प्रस्थितः ।

कुलीरकोऽपि दूरादेवास्थिपर्वतं शिलाश्रयमवलोक्य मत्स्यास्थीनि परिज्ञाय तमपृच्छत । माम ! कियद्दूरे स जलाशयः? मदीयभारेणातिश्रान्तस्त्वम् । तत्कथय ? सोऽपि मन्दधीर्जलचरोऽयं स्थले न प्रभवतीति मत्वा सस्मितमिदमाह - कुलीरक कुतोऽन्यो जलाशयः? मम प्राणयात्रेयम् । तस्मात्स्मर्यतामात्मनोऽभीष्टदेवता । त्वामप्यस्यां शिलायां निक्षिप्य भक्षयिष्यामि । इत्युक्तवती तस्मिन् स्ववदनदंशद्वयेन मृणालनालधवलायां मृदुग्रीवायां स गृहीतो मृतश्च ।

अथ स तां बकग्रीवां समादाय शनैः शनैस्तज्जलाशयमाससाद । ततः सर्वैरिव जलचरैः पृष्टः- भोः कुलीरक ! किंनिवृत्तस्त्वम् ? स ते मातुलोऽपि नायतः ? तत्किं चिरयति ? वयं सर्वे सोत्सुकाः कृतेक्षणास्तिष्ठामः । एवं तैरभिहिते कुलीरकोऽपि

विहस्योवाच- मूर्खाः ! सर्वे जलचरास्तेन मिथ्यावादिना वञ्चयित्वा नातिदूरे शिलातले प्रक्षिप्य भक्षिताः। तन्ममायुःशेषतया तस्य विश्वासघातकस्याभिप्रायं ज्ञात्वा ग्रीवेयमानीता तदलं सम्भ्रमेण, अधुना सर्वजलचराणां क्षेमं भविष्यति।

(पञ्चतन्त्रके मित्रभेदे कथा ०७)

පද විශ්ලේෂණ

[बक-कर्कटक-कथा]

अस्ति कस्मिश्चित्+वनप्रदेशे नानाजलचरसनाथम्+ महत्सरः । तत्र च कृताश्रयः+ बक एकः+ वृद्धभावम्+उपागतः+ मत्स्यान्+व्यापादयितुम्+असमर्थः ।

ततः+च क्षुत्क्षामकण्ठः सरस्तीरे+ उपविष्टः+

मुक्ताफलप्रकरसदृशैः+अश्रुप्रवाहैः+धरातलम्+अभिषिञ्चन् रुरोद । एकः कुलीरकः+ नानाजलचरसमेतः समेत्य तस्य दुःखेन दुःखितः सादरम्+इदम्+ऊचे –”माम ! किम्+अद्य त्वया न+आहारवृत्तिः+अनुष्ठीयते? केवलम्+अश्रुपूर्णनेत्राभ्याम्+ सनिःश्वासेन स्थीयते ?”

सः+ आह- ”वत्स ! सत्यम्+उपलक्षितम्+ भवता, मया हि मत्स्यादनम्+ प्रति परमवैराग्यता साम्प्रतम्+ प्रायोपवेशनम्+ कृतम्, तेन+अहम्+ समीपागतान्+अपि मत्स्यान्+न भक्षयामि।”कुलीरकः+तत्+श्रुत्वा प्राह – ”माम ! किम्+ तत्+वैराग्यकारणम् ?” सः+ प्राह- ”वत्स ! अहम्+अस्मिन्+सरसि जातः+ वृद्धिम्+ गतः+च । तत्+मया+एतत्+श्रुतम्+ यत्+द्वादशवार्षिकी+अनावृष्टिः सम्पत्स्यते लग्ना ।”कुलीरकः+ आह—”कस्मात्+तत्+श्रुतम् ?”बकः+ आह-”दैवज्ञमुखात्। एषः शनैः+चरः+ हि रोहिणीसकटम्+ भित्त्वा भौमम्+ शुक्रम्+ च प्रयास्यति।उक्तम्+च वराहमिहिरेण –

तत्+एतत्+सरः स्वल्पतोयम्+ वर्तते, शीघ्रम्+ शोषम्+ यास्यति। अस्मिन्+शुष्के यैः सह+अहम्+ वृद्धिम्+ गतः, सदा+एव क्रीडितिः+च ते सर्वे तोयाभावात्+नाशम्+ यास्यन्ति; तत्+तेषाम्+ वियोगम्+ द्रष्टुम्+अहम्+असमर्थः। तेन+एतत्+प्रायोपवेशनम्+ कृतम्। साम्प्रतम्+ सर्वेषाम्+ स्वल्पजलाशयानाम्+ जलचराः+ गुरुजलाशयेषु स्वस्वजनैः+नीयन्ते । केचित्+च मकरगोधाशिशुमारजलहस्तिप्रभृतयः स्वयम्+एव गच्छन्ति। अत्र पुनः सरसि ये जलचराः+ते निश्चिन्ताः सन्ति। तेन+अहम्+ विशेषात्+रोदिमि यत्+बीजशेषमात्रम्+अपि+अत्र न+उद्धरिष्यिति।”

ततः सः+ तत्+आकर्ण्यान्+एषाम्+अपि जलचराणाम्+ तत्+तस्य वचनम्+ निवेदयामास । अथ ते सर्वे भयत्रस्तमनसः+ मत्स्यकच्छपप्रभृतयः+तम्+अभ्युपेत्य पप्रच्छुः – ”माम् ! अस्ति कश्चित्+उपायः+ येन+अस्माकम्+ रक्षा भवति?

बकः+ आह - ”अस्ति+अस्य जलाशयस्य न+अतिदूरे प्रभूतजलसनाथ सरः । पद्मिनीखण्डमण्डितम्+ यत्+चतुर्विंशति+अपि वर्षाणाम्+अवृष्ट्या न शोषम्+एष्यति। तत्+यदि मम पृष्ठम्+ कश्चित्+आरोहति तत्+अहम्+ तम्+ तत्र नयामि।”

अथ ते तत्र विश्वासम्+आपन्नाः ”तात, मातुल, भ्रातः !” इति ब्रुवाणाः अहम्+ पूर्वम्+अहम्+ पूर्वम्, इति समन्तात्+परितस्थुः ।

सः+अपि दुष्टाशयः क्रमेण तान्+पृष्ठे+ आरोप्य जलाशयस्य न+अतिदूरे शिलाम्+ समासाद्य तस्याम्+आक्षिप्य स्वेच्छया भक्षयित्वा भूयः+अपि जलाशयम्+ समासाद्य जलचराणाम्+ मिथ्यावार्तासन्देशकैः+मनांसि

रञ्जयन्+नित्यम्+एव+आहारवृत्तिम्+अकरोत् ।अन्यस्मिन्+दिने च कुलीरकेण+उक्तः - ”माम ! मया सह ते प्रथमः स्नेहसम्भाषः सञ्जातः, तत्+किम्+ माम्+ परित्यज्य+अन्यान्+नयसि ? तस्मात्+अद्य मे प्राणत्राणम्+ कुरु ।”

तदाकर्ण्य सः+अपि दुष्टाशयः+चिन्तितवान् – ”निर्विण्णः+अहम्+ मत्स्यमांसात्+अनेन, तत्+अद्य+एनम्+ कुलीरकम्+ व्यञ्जनस्थाने करोमि ।” इति विचिन्त्य तम्+ पृष्ठे समारोप्य ताम्+ वध्यशिलाम्+उद्दिश्य प्रस्थितः ।

कुलीरकः+अपि दूरात्+एव+अस्थिपर्वतम्+ शिलाश्रयम्+अवलोक्य मत्स्यास्थीनि परिज्ञाय तम्+अपृच्छत्- ”माम ! कियत्+दूरे सः+ जलाशयः ? मदीयभारेण+अतिश्रान्तः+त्वम् । तत्+कथय ?” सः+अपि मन्दधीः+जलचरः+अयम्+ स्थले न प्रभवति+इति मत्वा सस्मितम्+इदम्+आह-”कुलीरक! कुतः+अन्यः+ जलाशयः ? मम प्राणयात्रा+इयम् ।

तस्मात्+स्मर्यताम्+आत्मनः+अभीष्टदेवता । त्वाम्+अपि+अस्याम्+ शिलायाम्+ निक्षिप्य भक्षयिष्यामि ।” इति+उक्तवति तस्मिन् स्ववदनदंशद्वयेन मृणालनालधवलायाम्+ मृदुग्रीवायाम्+ सः+ गृहीतः+ मृतः+च ।

अथ सः+ ताम्+ बकग्रीवाम्+ समादाय शनैः शनैः+तत्+जलाशयम्+आससाद । ततः सर्वैः+एव जलचरैः पृष्टः- ”भोः कुलीरक ! किम्+ निवृत्तः+त्वम् ? सः+ ते मातुलः+अपि न+आयतः ? तत्+किम्+ चिरयति? वयम्+ सर्वे सोत्सुकाः कृतक्षणाः+तिष्ठामः ।”

एवम्+ तैः+अभिहिते कुलीरकः+अपि विहस्य+उवाच –”मूर्खाः ! सर्वे जलचराः+तेन मिथ्यावादिना वञ्चयित्वा न+अतिदूरे शिलातले प्रक्षिप्य भक्षिताः । तत्+मम+आयुःशेषतया तस्य विश्वासघातकस्य+अभिप्रायम्+ ज्ञात्वा ग्रीवा+इयम्+आनीता; तत्+अलम्+ सम्भ्रमेण, अधुना सर्वजलचराणाम्+ क्षेमम्+ भविष्यति ।”

අර්ථ පරිවර්තනය

कस्मिंश्चित् वनप्रदेशे - කිසියම් වන දහනක **नानाजलचरसनाथं महत्सरः** - දියෙහි හැසිරෙන විවිධ සතුන්ගෙන් සමන්විත වූ මහ විලක් **अस्ति** - ඇත. **तत्र च** - එහි ද **कृताश्रयः एकः बकः** - කරන ලද ඇසුර ඇති එක් කොකෙක්

वृद्धभावम् उपागतः - මහලු බවට පැමිණියේ **मत्स्यान् व्यापादयितुम्** - මසුන් මරන්නට **असमर्थः** - අසමර්ථ විය. **ततः च** - එබැවින් **क्षुत्क्षामकण्ठः** - බඩසයින් වියැළුණු ගෙළ ඇති [ඌෂ] **सरस्तीरे उपविष्टः** - විල් ඉවුරෙහි සිටියේ **मुक्ताफलप्रकरसदृशैः अश्रुप्रवाहैः** - මුතු ඇට රැසක් සේ කඳුළු ධාරාවකින් **धरातलम् अभिषिञ्चन्** - මිහිතලය තෙමමින් **रुरोद** - හැඬුවේ ය. **एकः कुलीरकः** - එක් කකුළුවෙක් **नानाजलचरसमेतः** - නොයෙක් මත්ස්‍යයන් සමග **समेत्य** - එළෙඹ **तस्य दुःखेन दुःखितः** - ඔහුගේ දුකින් දුක්වූයේ **सादरम्** - ආදර සහිත ව **इदम् ऊचे** - මෙය කීවේ ය. **'माम!** - මාමේ ! **अद्य त्वया** - අද නුඹ විසින් **किं** - කුමක් හෙයින් **आहारवृत्तिः न अनुष्ठीयते?,** - ආහාර ගැනීම සිදුකරනු නො ලැබේ ද? **केवलम्** - හුදෙක් **अश्रुपूर्णनेत्राभ्यां** - කඳුළු පිරි දෙනෙතින් යුතු ව **सनिःश्वासेन स्थीयते?''** - උහුල්ලමින් සිටින්නේ ද? **सः आह** - හෙතෙම කීවේය. **'वत्स!** - දරුව! **भवता सत्यम् उपलक्षितम्** - නුඹ විසින් සත්‍යයක් ම දක්නා ලදී. **मया हि** - මා විසින් වනාහි **मत्स्यादनं प्रति** - මසුන් කෑමෙහි **परमवैराग्यता** - දැඩි නො ඇලීම හේතුවෙන් **साम्प्रतं** - දැන් **प्रायोपवेशनं कृतम्** - උපවාසයක් කරන ලදී. **तेन अहं** - එහෙයින් මම **समीपागतान् मत्स्यान् अपि** - සමීපයට පැමිණි මසුන්වත් **न भक्षयामि** - නොකමි. **तत् श्रुत्वा कुलीरकः प्राह** - එය අසා කකුළුවා කීය. **'माम! तत् वैराग्यकारणं किम्?** - මාමේ ඒ විරාගයට හේතු වූ කාරණය කුමක්ද? **सः प्राह** - හෙතෙම කීය. **"वत्स!** - "දරුව **अहम्** - මම **अस्मिन् सरसि** - මේ විලෙහි **जातः च वृद्धिं गतः च "** - උපන්නේ ද වැඩීමට ගියේ ද වෙමි." **तत् मया** - ඒ මා විසින් **द्वादशवार्षिकी लग्ना** - දොළොස් වසක් මුළුල්ලෙහි ලැගුණු **अनावृष्टिः संपद्यते** - වැසි නැති බවක් [නියඟයක්] හටගන්නේ ය. **यत् एतत्** - යන යමක් වේ ද මෙය **मया श्रुतम्** - මා විසින් අසන ලදී. **कुलीरकः आह** - කුලීරකයා කීවේය. **'कस्मात् तत् श्रुतम्?'** - කවරෙකුගෙන් එය අසන ලද ද? **बकः आह** - කොකා කීය. **दैवज्ञमुखात्** - දෛවඥයකුගේ මුවිනි.

तत् - එහෙයින් **एतत् सरः** - මේ විල **स्वल्पतोयं वर्तते,** - අල්ප දිය ඇත්තේ වෙයි. **शीघ्रं शोषं यास्यति** - ඉක්මනින් ම වියළීමට යන්නේ ය. **अस्मिन् शुष्के** - මේ විල වියලුණු කල්හි, **यैः सह** - යම් කෙනෙකුන් සමග **अहं वृद्धिं गतः च,** - මම වැඩුණි ද, **सदा एव** - සැම කල්හි ම **क्रीडितः**

च, - ක්‍රීඩා කළෙමි ද ते सर्वे - ඒ සියල්ලෝ तोय अभावात् - ජලය නොමැති බැවින් नाशं यास्यन्ति - විනාශයට යන්නාහ. तत् अहं - එබැවින් මම तेषां वियोगं - ඔවුන්ගේ වෙන්වීම द्रष्टुम् असमर्थः - දැකීමට නො සමත් වූයේ ए तत् प्रायोपवेशनं कृतम् - මේ උපවාසය කරන ලදී. साम्प्रतं - දැන් [වනාහි] स्वल्पजलाशयानां - අල්ප දිය ඇති ජලාශයවල सर्वेषां जलचराः - සියලු දියවැසි සත්ත්වයෝ स्वस्वजनैः - තම තම ඥාති ජනයන් විසින් गुरुजलाशयेषु नीयन्ते - මහත් වූ ජලාශයයන් වෙත ගෙනයනු ලැබෙත්. मकर-गोधा-शिशुमार-जलहस्ति प्रभृतयः - මෝරු-ගොයි-කිඹුල්-තල්මස් ආදි කොට ඇති केचित् - ඇතැම්හු स्वयं एव गच्छन्ति - තුමූ ම යති. पुनः अत्र सरसि - නැවත මේ විලෙහි ये जलचराः - ඇතැම් ජලචර ප්‍රාණීහු වෙත් ද, ते - ඔවුහු निश्चिन्ताः सन्ति - සිතීම් රහිත වූවෝ වෙත්. यत् - යම් හෙයකින් अत्र - මෙහි बीजशेषमात्रम् अपि - බිත්තරයක් පමණකුදු न उद्धरिष्यति - නොමිදෙන්නේ ය. तेन अहं विशेषात् रोदिमि - එහෙයින් මම වෙසෙසින් හඬමි. ततः सः - අනතුරුව ඔහු [කකුළුවා] तत् आकर्ण्य - එය අසා अन्येषां जलचराणां अपि - අන් දියවැසි සත්ත්වයන්ටත් तस्य तत् वचनं - ඔහුගේ [කොකාගේ] ඒ වචනය निवेदयामास - දැන්වී ය. अथ - ඉක්බිති मत्स्य-कच्छप प्रभृतयः - මසුන් කැසුබුවන් ආදි කොට ඇති ते सर्वे - ඒ සියල්ලෝ भयत्रस्तमनसः - බියෙන් තැතිගත් සිත් ඇත්තාහු तम् अभ्युपेत्य - ඔහු වෙත එළෙඹ पप्रच्छुः - විචාළහ. 'माम! - මාමේ! येन अस्माकं रक्षा भवति - යම් කරුණකින් අපගේ ආරක්ෂාව වන්නේ ද? कश्चित् उपायः अस्ति ? - [එබඳු] කිසියම් උපායයක් තිබේ ද? बकः आह - කොකා කීය. 'अस्य जलाशयस्य नातिदूरे - මේ ජලාශයට නුදුරින් [ඇති] यत् - යම් විලක් वर्षाणां चतुर्विंशत्या अपि - අවුරුදු සූවිස්සක් වුවත් अवृष्ट्या - වැසි නොවැටුණ ද शोषम् न एष्यति, - වියළීමට නොයන්නේ ද [එබඳු] पद्मिनीषण्डमण्डितं - නෙළුම් මල් සමූහයෙන් බබළන්නා වූ प्रभूतजलसनाथं सरः अस्ति - බොහෝ ජලයෙන් යුක්ත වූ විලක් ඇත. तत् - එබැවින් यदि - ඉදින් कश्चित् मम पृष्ठं आरोहति - කිසිවෙක් මගේ පිටට නැගේ ද तत् अहं - එකල මම तं तत्र नयामि - ඔහු එහි ගෙනයමි.

अथ ते - එක්බිති ඒ මත්ස්‍යයෝ **तत्र विश्वासमापन्नाः** - ඔහු කෙරෙහි විශ්වාසයට පැමිණියාහු **तात! मातुल! भ्रातः ! इति ब्रुवाणाः** - පියාණෙනි! මාමේ! සෙහොයුර! යැයි කියන්නාහු **अहं पूर्वम् अहं पूर्वम् इति** - මම මුලින් මම මුලින් යැයි [කියමින්] **समन्तात् परितस्थुः** - හාත්පස සිටියහ. **सः दुष्टाशयः अपि** - ඒ දුෂ්ටයාත් **क्रमेण** - පිළිවෙළින් **तान्पृष्ठे आरोप्य** - ඔවුන් පිටෙහි නංවා **जलाशयस्य नातिदूरे** - ජලාශයට නුදුරු තැන්හි වූ **शिलां समासाद्य** - ගලක් වෙත පැමිණ **तस्याम् आक्षिप्य** - එහි බහා **स्वेच्छया भक्षयित्वा,** - රිසි සේ අනුභව කොට **भूयः अपि** - නැවත ද **जलाशयं समासाद्य** - විලට පැමිණ **मिथ्यावार्ता-सन्देशकैः** - බොරු වාර්තා නමැති පණිවුඩවලින් **जलचराणां मनांसि रञ्जयन्** - ජලචාරීන්ගේ සිත් සතුටු කරමින් **नित्यम् एव** - නිතර ම **आहारवृत्तिम् अकरोत्** - අහර කිස කළේ ය.

अन्यस्मिन्दिने च [තව ද] වෙනත් දිනයක **कुलीरकेण उक्तः** - කකුළුවා විසින් කියන ලදී. **माम !** - මාමේ! **मया सह** - මා සමග **ते** - නුඹේ **प्रथमः स्नेहसम्भाषः सञ्जातः,** - පළමු ආදර කථාව සිදුවිය. **तत् किं** - එහෙයින් කුමක් නිසා **मां परित्यज्य** - මා හැරදමා **अन्यान् नयसि** - වෙනවුන් [පමණක්] ගෙනයන්නෙහි ද? **तस्मात् अद्य** - එහෙයින් අද **मे प्राणत्राणं कुरु** - මාගේ දිවි රැකීම කරව. **सः अपि दुष्टाशयः** - ඒ දුෂ්ටයා ද **तदाकर्ण्य चिन्ततवान्** - එය අසා [මෙසේ] සිතී ය. **अहं मत्स्यमांसादनेन,** - මම මත්ස්‍ය මාංශ කෑමෙන් **निर्विण्णः** - කළකිරුණේ වෙමි. **तत् अद्य** - එහෙයින් අද **एनं कुलीरकं** - මේ කකුළුවා **व्यञ्जनस्थाने करोमि** - ව්‍යඤ්ජනස්ථාන [රැවටීම] කරමි. **इति विचिन्त्य** - මෙසේ කල්පනා කොට **तं पृष्ठे समारोप्य** - ඔහු පිටෙහි නංවාගෙන **तां वध्यशिलाम् उद्दिश्य** - ඒ වධක ගල්තලාව වෙත **प्रस्थितः** - පිටත් විය.

कुलीरकः अपि - කකුළුවා ද **शिलाश्रयम्** - ගල ඇසුරුකොට පවතින **अस्थिपर्वतं** - අස්ථිපර්වතය **दूरात् एव अवलोक्य** - දුරදී ම දැක **मत्स्यास्थीनि परिज्ञाय** - මසුන්ගේ ඇට යැයි දැන **तम् अपृच्छत** - ඔහු විමසීය. **माम ! सः जलाशयः कियत् दूरे ?** - මාමෙ! ඒ විල කෙතෙක් දුර ද? **त्वम् मदीयभारेण** - නුඹ මගේ බරින් **अतिश्रान्तः** - ඉතා විඩාවට පැමිණියෙහි ය. **तत् कथय ?** - එහෙයින් කියව. **मन्दधीः सः अपि** - මෝඩ වූ හෙතෙමේ [කොකා] ද

अयं जलचरः - මේ ජලචරයා **स्थले न प्रभवति इति मत्वा** - ගොඩබිමෙහි නොසමතෙකැයි සිතා **सस्मितम्** - සිනාසහිත ව **इदम् आह** - මෙය කීය. **कुलीरक** - කකුළුව **अन्यः जलाशयः कृतः?** - අන් ජලාශයක් කොහි ද? **इयं मम प्राणयात्रा** - මේ මාගේ ජීවනෝපාය යි. **तस्मात्** - එහෙයින් **आत्मनः अभीष्टदेवता** - තමාගේ ඉෂ්ටදේවතාවා **स्मर्यताम्** - සිහිකරනු ලැබේවා. **त्वाम् अपि** - තා ද **अस्यां शिलायां निक्षिप्य** - මේ ගලෙහි බහා **भक्षयिष्यामि** - කන්නෙමි. **तस्मिन् इति उक्तवती** - ඒ කොකා මෙසේ කී කල්හි **स्ववदनदंशद्वयेन** - [ඒ කකුළුවා විසින්] සිය මුවෙහි ඇති දළ දෙකෙන් **मृणालनालधवलायां मृदुग्रीवायां** - නෙළුම් දණ්ඩක් සේ සුදු වූ මොළොක් ගෙළෙහි **सः गृहीतः मृतः च** - ගන්නා ලදුයේ මළේ ද විය.

अथ सः - අනතුරුව හෙතෙම **तां बकग्रीवां समादाय** - ඒ කොකාගේ ගෙළ රැගෙන **शनैः शनैः** - සෙමෙන් සෙමෙන් **तत् जलाशयम् आससाद** - ඒ ජලාශයට පැමිණියේ ය. **ततः** - ඉක්බිති **सर्वैः इव जलचरैः** - සියලු ජලචාරීන් විසින් **पृष्टः** - විමසන ලදී. **भोः कुलीरक !** - පින්වත් කකුළුව, **त्वम् किं निवृत्तः?** - නුඹ කුමක් නිසා පෙරළා ආයෙහි ද? **सः ते मातुलः अपि नायतः ?** - ඒ මාමා නො ආයේ ද? **तत्** - එහෙයින් **किं चिरयति ?** - කුමකට ප්‍රමාද වන්නේ ද? **वयं सर्वे** - අපි සියලු දෙන **सोत्सुकाः** - [ගමනට] සූදානම් වූවෝ **कृतेक्षणाः तिष्ठामः** - අවස්ථාව එන තෙක් සිටිමු. **तैः एवं अभिहिते** - ඔවුන් විසින් මෙසේ කී කල්හි **कुलीरकः अपि** - කකුළුවා ද **विहस्य उवाच** - සිනාසී කීවේ ය. **तेन मिथ्यावादिना** - ඒ බොරු කියන්නා විසින් **मूर्खाः ! सर्वे जलचराः** - මෝඩ වූ සියලු දියවැසි ප්‍රාණීහු **वञ्चयित्वा** - වංචා කොට **नातिदूरे शिलातले** - නුදුරු තැනෙක්හි වූ ගල්තලාවෙහි **प्रक्षिप्य** - බහා **भक्षिताः** - කන ලදහ. **तत्** - එහෙයින් **मम आयुः** - මාගේ ආයුෂ **शेषतया** - ඉතිරි ව ඇති බැවින් **तस्य विश्वासघातकस्य** - ඒ විශ්වාස ඝාතකයාගේ **अभिप्रायं ज्ञात्वा** - අදහස දැන **इयम् ग्रीवा आनीता** - [ඔහුගේ] මේ ගෙළ ගෙන එන ලද්දේ ය. **तत्** - එහෙයින් **सम्भ्रमेण अलम्** - බියෙන් කම් නැත. **अधुना** - දැන් **सर्वजलचराणां क्षेमं** - සියලු දියවැසි සතුන්ගේ බියරහිත බව **भविष्यति** - වන්නේ ය.

क्षुत्क्षामकण्ठः	-	කුසගින්න නිසා වියළුණ ගෙළ ඇති, (ක්‍ෂුධාය ක්‍ෂාමඃ= ක්‍ෂුත්ක්‍ෂාමඃ කණ්ඨඃ යස්‍ය සඃ ක්‍ෂුත්ක්‍ෂාමකණ්ඨඃ)
रुरोद	-	හැඬුවේ ය. √रुद् ලිට්.පර.ප්‍ර.ඒ.
प्रायोपवेशनं	-	අනුභව නොකර සිටීමෙන් පණ අතහැරීමේ අදහස (ප්‍රායඃ උපවෙශනම් - ප්‍රායොපවේශනම්)
पद्मिनीषण्डः	-	නෙළුම් සමූහය, ෂණ්ඩඃ - (පුං.) (පද්මකුසුමාදිසමූහඃ)
मण्डित	-	ශෝභමාන (प्रसाधित/ अलङ्कृत/ भूषित/ परिष्कृत/ प्रसिद्ध)
मिथ्यावार्ता	-	බොරු පණිවුඩ, (මිථ්‍යාය යුක්තාඃ වාර්තාඃ - මිථ්‍යාවාර්තා)
अभीष्ट	-	කැමති,ප්‍රිය,විශ්වාසවන්ත (अभीप्सित/ हृद्य/ दयित/ वल्लभ/ प्रिय)